

Wijn in Brugge tijdens het laatste kwart van de 15de eeuw. Hoeveelheden, prijzen en consumptie¹

In het laatste kwart van de 15de eeuw werd er in het graafschap Vlaanderen geen wijn meer geproduceerd. De wijngrens had zich toen reeds in zuidelijke richting verplaatst. Dit betekent niet perse dat er in Brugge geen druiven meer werden geteeld. Een vast ingrediënt op de laatmiddeleeuwse tafel was immers de 'verjuus', een smaakgever bestaande uit het sap van onrijpe druiven.² Maar alle wijn die men toen in Brugge consumeerde, werd geïmporteerd. Hierbij onderscheidde men drie grote categorieën: rijnwijn, 'korte' wijn met een hoog alcoholgehalte en 'hete' of zoete wijn.³

Alle wijnen die via de Rijn werden verscheept, kregen de benaming rijnwijn. Ook als ze afkomstig waren uit de Moezelstreek of zelfs helemaal uit de Elzas kwamen. De stapelplaats van de rijnwijn was Dordrecht. Van daaruit volgde de verdere distributie. Het transport naar Brugge, over zee, werd in hoofdzaak verzorgd door kooplui van de Duitse Hanze. De Hanzeaten-wijntaverniers in Brugge, genoten een korting op de stedelijke accijns die verschul-

- 1 Wij danken dr. A. Vandewalle, gewezen hoofdarchivararis van het Stadsarchief te Brugge, omdat hij de tekst heeft doorgenomen en een aantal nuttige aanmerkingen betreffende het onderwerp heeft geformuleerd.
- 2 A. VIAENE, 'Verjuus in tuin, in ton en op tafel', in: *Biekorf*, 78 (1978), p. 339-350. In 1496-97 plantten de kruisboogschutters van de Sint-Jorisgilde in hun schuttershof 13 plantsoenen met druiven aan. Zie A. JANSSENS, 'Daar komen de Brugse kruisboogschutters van de "oude" Gilde van Sint-Joris (tweede helft 15de eeuw)', in: *Brugs Ommeland*, 46 (2006), p. 90.
- 3 Voor verkennende literatuur kan men terecht bij: J. CRAEYBECKX, *Un grand commerce d'importation: Les vins de France aux anciens Pays-Bas (XIIIe-XVIe siècle)*, Parijs, 1958; A. VANDEWALLE, 'Wijn in Bourgondisch Vlaanderen', in: *Vlaanderen*, 44 (1995), p. 107-109; C. VANDENBROEKE, 'Evolutie van het wijnverbruik te Gent (14de-19de eeuw)', in: *Album Charles Verlinden*, Gent, 1975, p. 383-409; R. DE BUCK, *Van Wijn in Gent tot Gent in wording. De Gentse wijnhandel tussen 1302 en 1795 en de wordingsgeschiedenis van Gent*, Gent, s.d.

digd was op rijnwijn. Waar andere taverniers in normale tijden 12 miten/stoop betaalden, rekende men hen slechts 8 miten aan.⁴ Dit voordeel was voor de Keulse koopman Pieter van Nederberch, wijntavernier in de Galeye in Brugge, een te grote beking. Hij werd betrapt én bestraft, toen hij probeerde accijs te ontduiken door wijn afkomstig uit de streek van Namen voor rijnwijn te laten doorgaan.⁵ Ook de wijnen uit het westen van Frankrijk voerde men via de zee naar Brugge.⁶ Het transport van wijn uit Centraal-oostelijk Frankrijk daarentegen, gebeurde via de binnenwateren en als men op die manier niet verder geraakte, met paard en kar.⁷ De zoete, likeurachtige wijnen (hete wijn) kwamen uit nage- noemd alle Europese landen aan de Middellandse Zee.

Heel de wijnbusiness leverde een niet onaardige stuiver op voor de stadskas. Men kon immers zowel rekenen op rechtstreekse inkomsten van de wijnaccijs, als op onrechtstreekse via de verkoop van officies met betrekking tot de wijn.⁸ Om haar financiële belangen veilig te stellen en fraude zoveel mogelijk uit te bannen, had de stad tal van drempels ingebouwd. De wijn die Brugge binnenkwam, passeerde een hele reeks schakels, vooraleer op de tafel van de verbruiker te belanden.

4 1 penning groot = 3 ingelschen = 24 miten.

5 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1487-88, f. 27r. *Item van Pieter van Nederberch, coopman van Cuelnen, bij submissien ter camere ter causen van dat hij hier binder stede ghebrocht hadde wijnen ghewassen int land van Namen ende die verassijst voor Rijsche winen...*

6 J. CRAEYBECKX, 'De wijnvaart tussen West-Frankrijk en de Nederlanden. Het ontstaan van het zeerecht van Oleron en Damme', in: *Van Rank tot Drank*, Brussel, 1990, p. 141-142.

7 J.-P. DEVROEY, 'De noordelijke routes van de champagnewijnen (XIIIe-XVIe eeuw)', in: *Van Rank tot Drank*, p. 147-149.

8 A. VANDEWALLE, 'De ambachten betrokken bij de wijnhandel in de late middel-eeuwen. Een voorbeeld Brugge', in: *Van Rank tot Drank*, p. 196. Zie ook: A. VANDEWALLE, 'De stadsofficiën van Brugge: openbaar ambt of commercie XVde-XVIIde eeuw', in: G. MACOURS (red.), *Cornua legum: Actes des journées internationales d'histoire du droit et des institutions 1986*, Antwerpen, 1987, pp. 217-225; A. VANDEWALLE, 'Accijswezen in vervoersgezelschappen met betrekking tot de dranken in Brugge in de 14de en 15de eeuw', in: N. JÖRN, W. PARAVICINI en H. WERNICKE (red.), *Hansekaufleute in Brügge, 4. Beiträge der Internationalen Tagung in Brügge April 1996*, Frankfurt, 2000, p. 172 e.v.

Het lossen van de schepen of van de karren, was in exclusiviteit toevertrouwd aan de wijnschroders. Zij zorgden ervoor dat de wijn terechtkwam in de kelder van de koper. Pas nadat de wijnspuwer de wijn had voorgeproefd, mocht de wijntapper het vat beginnen en kon de verkoop aan het grote publiek starten.⁹ De wijn werd niet in standaardtonnen aangevoerd. Teneinde de wijnaccijs te kunnen berekenen, werd de inhoud van de diverse tonnen officieel gemeten. Die zeer complexe oefening in wiskunde, het zogenaamde 'vergieren', behoorde tot de verantwoordelijkheid van de broeders van het Sint-Janshospitaal.¹⁰

Wat de stad Brugge betreft, is er weinig cijfermateriaal gepubliceerd over de hoeveelheid en/of het verbruik van wijn in de late 15de eeuw. Jan Craeybeckx stelde dat er in het jaar 1420 ongeveer 100 liter wijn per hoofd van de bevolking werd geconsumeerd. In 1532 zou dit zijn teruggezakt tot 20 liter.¹¹ Honderd liter wijn per hoofd is algemeen veel, zeker als men bedenkt dat dit ongeveer een kwart boven het huidige gemiddelde verbruik van Frankrijk, het wijnland bij uitstek, komt. Dan spreken we bovendien over de middeleeuwen, met hun trage verkeersstroom en beperkte technische hulpmiddelen.

WIJNVERBRUIK IN BRUGGE ANNO 1483-84

Op alle wijn die Brugge binnenkwam, werd er door de stad accijs geheven, te betalen door de koper. Zoals gebruikelijk was in die tijd, werd het recht om de wijnaccijs te innen verkocht aan de hoogste bieder via een openbare aanbesteding.¹² Dit had voor de stad als voordeel dat men bij het beleid kon steunen op een vast inkomen. De speculant moest er dus voor zorgen de wijnaanvoer van het komende jaar zo correct mogelijk in te schatten. Bij het

- 9 A. VANDEWALLE, 'De ambachten', p.196. Zie ook A. VANDEWALLE, 'Accijswezen', p. 172.
- 10 A. VANDEWALLE, 'De ambachten', p. 193-194. Zie ook M. DE JONGHE e.a., *Wijn meten in Damme: 600 jaar vergierrecht. Tentoonstelling: 19 oktober-23 november 1997*, Damme, 1997.
- 11 J. CRAEYBECKX, *Un grand commerce*, p. 8-10.
- 12 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1479-80, f. 28r. en andere.

bieden diende hij immers onder de verwachte accijnsopbrengst te blijven om winst te maken. Die manier van accijnsinning laat niet toe de werkelijke hoeveelheid wijn die Brugge werd binnengebracht, te berekenen. In de stadsrekeningen staat in zo'n geval immers niet het bedrag dat de wijnaaccijns heeft opgebracht, maar de som die de inlegger betaald heeft om die accijns te mogen innen. In de zeer woelige periode die Brugge doormaakte aan het einde van de 15de eeuw, werd dit mechanisme geregeld doorbroken. Blijkbaar werden de speculanten in bepaalde jaren door de troebele tijden en de labiele economische situatie zodanig afgeschrikt, dat er geen gegadigden opdoken om de accijnzen te innen. Of misschien was de stad wel bereid financieel risico te nemen om de mogelijke meeropbrengst zelf te kunnen houden. Het is een feit dat in de besproken periode de inning van de wijnaaccijns gedurende meerdere jaren rechtstreeks door de stadsontvangers gebeurde.¹³ In die gevallen staat in de stadsrekening wel degelijk de reële opbrengst van de wijnaaccijns ingeschreven.

Daarmee zijn zeker niet alle problemen van de baan. In de stadsrekening vindt men immers alleen het totaalbedrag aan ontvangen wijnaaccijnzen. Er dient alsnog een verband gezocht te worden tussen dit globale bedrag aan accijns en de hoeveelheid aangevoerde wijn.

De stadsontvanger of zijn klerk deed ieder kwartaal, samen met de vergierder, de ronde van de kelders van diegenen die wijn ingeslagen hadden, om de hoeveelheden te registreren en de verschuldigde accijns vast te stellen.¹⁴ Enkele van die trimestriële 'cahiers' zijn bewaard gebleven. Alleen voor het boekjaar 1483-84 bestaan ze

13 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1478-79, f. 29v. *Ontfaen vander wijnaaccijns van 1 september 1478 tot den laetsten daghe van ougst 1479 ghegadert door Janne de Blasere een van de zes ghecommitteerden...*

14 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1496-97, f. 23r., in de marge: *Bij affermacie vanden tresoriers ende den tweenen scepenen gheordonneert te huerlieder hulpe. Die affermeren te vier waerften binnen desen jaere ommeghegaen thebbene metten ghecommitteerden ten huuse vanden tappers ende andre die wijn in gheleit hebben omme te enregistreerne huerlieder slete van elken saisoene; Stadsrekening 1476-77, f. 17v., onder de rubriek wijnaaccijns: *Item den broeder van Sint-Janshuus voor zijn sallaris vanden ommeganghe* 18 s.*

nog alle vier. Voor dat jaar krijgt men dan ook een volledig én zeer nauwkeurig overzicht van de relatie tussen de hoeveelheid wijn die door de inwoners van Brugge werd gekocht, en de som aan accijns die daarop betaald werd.¹⁵ De scribent heeft de naam van de aankoper van de wijn, de wijnsoort en het verschuldigde bedrag aan accijnzen, genoteerd. In die tijd maakte men in Brugge onderscheid tussen drie categorieën wijn, al dan niet met een verschillende aanslagvoet. De accijnzen hielden rekening met rijnwijn, kortwijn en heetwijn. In het boekjaar 1483-84 werd dubbele accijns geheven. Dit betekende dat zowel de korte als de hete wijn getaxeed werden met 1 d gr./stooop. Omdat er geen verschil in aanslagvoet bestond, heeft de ontvanger in zijn verslag van dat jaar dan ook geen differentiatie tussen beide soorten gemaakt. Voor de rijnwijn werd slechts een halve penning of 12 miten gr./stooop accijns geheven. Hierbij komt dan nog dat de taverniers van de Duitse Hanze slechts 8 miten belasting op de rijnwijn betaalden.

In het boekjaar 1483-84 werd de wijnaccijns geïnd door de stadsontvangers Anthuenis Labe en Boudin van Doorne.¹⁶ De brutoontvangst beliep 3664 £ 5 s 6 d gr. Nadien werden een aantal posten afgetrokken, zoals de onkosten gemaakt bij de inning zelf en de gedeeltelijke vrijstelling die de Brugse kloosters, enkele vreemdelingen en heren genoten. Dit laatste speelt voor onze berekening geen rol, aangezien hun verbruik, zowel wat betreft hoeveelheid als accijns, in de globale som vervat zit en pas nadien afgetrokken werd.

De inhoudsmaten die in Brugge gehanteerd werden bij het omslaan van de accijns

Wil men de wijnaccijnsdossiers correct kunnen interpreteren, dan is het absoluut nodig inzicht te hebben in de inhoudsmaten waarmee toen in Brugge bij het omslaan van de accijns gewerkt werd. De wijn kwam van zowat overal. Waarschijnlijk waren de recipiënten waarin hij verpakt was, even verscheiden als de streken van herkomst zelf. De moeilijke taak van de vergierder bestond er dan

15 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 240: Wijnaccijnsdossiers, registers 1483-84.

16 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1483-84, f. 28r.

ook in om de inhoud van al die verschillende tonnen, zowel wat betreft de vorm als de grootte, te meten en om te rekenen naar gestandaardiseerde inhoudsmaten. Dit waren rekenmaten die met geen enkele concreet bestaande ton overeenkwamen. De accijns werd door het stadsbestuur vastgesteld per stoop. Daarom zullen we alle hoeveelheden eveneens uitdrukken in Brugse stoop. Omgerekend naar het decimaal systeem had een Brugse stoop een inhoud van 2,1872 liter.¹⁷ In de accijnskohieren komen de volgende rekeneenheden als inhoudsmaat voor. De roede, het vat en het zester. 1 roede = 2 vaten = 44 zesteren = 720 stopen of 1574,78 liter. Het zester omrekenen naar stopen komt niet precies uit en geeft afgerond tot op een honderdste 16,36 stopen.

In 1483-84 werden er 498 wijnaankopen in Brugse kelders geregistreerd met het volgende resultaat.¹⁸

Wijnaccijnsdossiers 1483-84

TABEL 1 1483: SEPTEMBER-OKTOBER-NOVEMBER

	Stopen	Accijns (in penningen gr.)
Rijnwijn	138.614,52	75.980
Andere wijn	122.659,76	122.765
Totaal	261.274,28	198.745

TABEL 2 1483-84: DECEMBER-JANUARI-FEBRUARI

	Stopen	Accijns (in penningen gr.)
Rijnwijn	111.025,64	50.760,5
Andere wijn	131.921,2	132.330
Totaal	242.946,84	183.090,5

17 P. VANDEWALLE, *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Oostende 1984, p. 50.

18 We hebben alle 498 aankopen omgerekend naar, respectievelijk, stopen en penningen groten. Het afronden bij het omrekenen van de zester geeft een kleine verkenning, alhoewel er soms rekenfouten in het verslag van de ontvanger zelf mee verantwoordelijk zijn voor het verschil.

TABEL 3 1484: MAART-APRIL-MEI

	Stopen	Accijns (in penningen gr.)
Rijnwijn	101.486	44.659,5
Andere wijn	141.919,08	142.199
Totaal	243.405,08	186.858,5

TABEL 4 1484: JUNI-JULI-AUGUSTUS

	Stopen	Accijns (in penningen gr.)
Rijnwijn	126.971,34	56.162
Andere wijn	204.932,44	205.336
Totaal	331.903,78	261.498

TABEL 5 DE COËFFICIËNT VAN DE RELATIE TUSSEN ACCIJNS EN HOEVEELHEID WIJN

Periode	Coëfficiënt
1483: september-oktober-november	0,761
1483-84: december-januari-februari	0,754
1484: maart-april-mei	0,768
1484: juni-juli-augustus	0,788

De gemiddelde coëfficiënt op jaarbasis bedraagt dus 0,769.

Er werden tijdens het boekjaar 1483-84 in de Brugse kelders in totaal 1.079.529,98 stopen wijn gestockeerd. Dit was goed voor een accijnsontvangst van 830.192 d gr. De stoop werd dus gemiddeld tegen 0,769 d gr. belast. De financiële neerslag van die vier registers vindt men natuurlijk terug in de stadsrekening van dat jaar. De informatie aldaar maakt een verdere verfijning van de gegevens mogelijk. De stedelijke boekhouder schreef in de stadsrekening een bruto-ontvangst aan wijnaaccijns in van 3664 £ 5 s 6 d (879.426 d gr).¹⁹ Dit is 205 £ 2 s 10 d gr. (49.234 d gr.) méér dan via de kohieren werd verzameld. Dit verschil is afkomstig van wijn

19 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1483-84, f. 28 r.

die in transit Brugge binnenkwam.²⁰ Er zijn in het Brugse stadsarchief eveneens dossiers bewaard, weliswaar voor andere jaren, waarin via Brugse wijntaverniers naar om zo te zeggen alle steden en dorpjes van het Brugse Vrije wijn werd doorverkocht.²¹ Daarop werd wel Brugse accijns betaald, maar vermits die wijn niet in de kelders van de taverniers terecht kwam, staat het bedrag logischerwijs niet in de vier aangehaalde registers genoteerd. Dit komt erop neer dat aan de inwoners van de 'smalle' steden en van het platteland in de brede omtrek rond Brugge, een hoeveelheid wijn werd doorverkocht van 64.023,4 stopen of 5,93 % van wat in de stad zelf werd omgezet of nog 5,6 % van de totale wijnaanvoer in Brugge dat jaar.

In 1483-84 werden in de stad 1.079.529,9 stopen wijn geconsumeerd. Dit komt, bij een bevolkingsaantal van omstreeks 42.000 zielen, neer op 25,70 stopen of 56,21 liter per hoofd van de bevolking.²² Men maakte in dat jaar geen onderscheid tussen korte en hete wijn. De hoeveelheid rijnwijn bedroeg 44,28 % van het totale Brugse wijnverbruik. Van die rijnwijn namen de Hanzeaten-taverniers 33,05 % voor hun rekening. Zij waren dus uiteindelijk goed voor een omzet van 14,63 % van de totale hoeveelheid wijn die in Brugge dat jaar werd geconsumeerd.

AANVOER EN CONSUMPTIE VAN WIJN IN BRUGGE TIJDENS HET LAATSTE KWART VAN DE 15DE EEUW

Voor het boekjaar 1483-84 beschikken we over zeer volledige én nauwkeurige cijfers om de wijnconsumptie in Brugge te berekenen. Voor andere jaren zijn er alleen maar losse trimestriële wijnaccijnsdossiers bewaard. Om van daaruit tot resultaten te komen, moet men enkele variabelen inschakelen.

- 20 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1420-21, f. 6v. *Item Joosse Fueytin ter speye den wiin die menre inbrijnct ende ute voert over zijn salaris 12 s. en Item zekere personen wachtende te andere poorten vander stede den wiin die menre inbrijnct ende ute voert in hoofscheden 14 s gr.*
- 21 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 239: Wijnaccijnsdossiers, register 1487-88, *passim*.
- 22 A. JANSSENS, 'Het Brugse bevolkingsaantal in 1477', in: *Van Middeleeuwen tot heden, bladeren door Brugse kunst en geschiedenis*, Brugge 1983, p. 29-35.

- Om de stap van accijnsontvangsten naar globale wijnaanvoer te zetten, moet men gemiddelde coëfficiënten gebruiken. Voor het jaar 1483-84 kan men vaststellen dat de afwijking van de trimestriële coëfficiënten ten overstaan van het gemiddelde, maximaal 2,3 % bedraagt.

- De verhouding tussen de omzet van rijnwijn door de taverniers van de Hanze en de anderen, is eveneens een variabel gegeven. Het volume aan rijnwijn was kleiner dan de helft van de totale omzet. De Hanzetaverniers zetten in 1483-84 een derde van alle rijnwijn om. Een verandering in die verhouding brengt een verschuiving teweeg van 4 miten per stoop of, anders gezegd, een derde van de accijns. Dit betekent dat wanneer men al die gegevens samenlegt, er minstens een verschuiving van 18 % in de omzet van rijnwijn, in het voor- of nadeel van de Hanzetaverniers, moet plaatsvinden om de totale ontvangst aan wijnaccijns met 1 % te beïnvloeden.

- Als men het wijnverbruik binnen de stad wil distilleren uit de globale wijnaanvoer, dan moet de transitwijn afgetrokken worden. In 1483-84 was 5,6 % van de totale hoeveelheid wijn die in de stad werd binnengebracht, in transit. Die wijn vond zijn weg naar min of meer vaste afnemers in de wijde omtrek van de stad.²³ De wijnaanvoer naar Brugge zelf was soms onderhevig aan grote schommelingen. Als men voor de berekening van de hoeveelheid wijn in transit een percentage van de totale invoer zou nemen, dan worden die volumebewegingen in de aanvoer rechtstreeks overgezet. Het heeft er echter alle schijn van dat de groep wijnafnemers buiten de stad veel stabiel was dan de schommelingen in de wijnaanvoer. Daarom zal de foutmarge ongetwijfeld kleiner zijn, wanneer men een vast volume wijntransit uit het jaar 1483-84 gebruikt, veeleer dan het percentage van 5,6 % van de totale aanvoer van wijn in dat jaar. Het effect van die variabele op het geheel is moeilijker in te schatten dan de vorige. Maar zelfs bij een verdubbeling of halvering van het volume aan transitwijn, wat meer dan onwaarschijnlijk is, ontstaat er een maximale speling van ongeveer 5 %.

23 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 239: Wijnaccijnsdossiers, register 1487-88 e.a.

De afwijking die alle variabelen samen uiteindelijk teweegbrengen, zal aanvaardbaar blijven. De kans is trouwens bijzonder groot dat ze elkaar gedeeltelijk onderling opheffen wanneer ze in tegen-gestelde richtingen werken. Feit is dat de resultaten die op die manier verkregen worden, slechts een orde van grootte aanduiden en zeker niet, zoals voor het jaar 1483-84, exacte cijfers weergeven.

Overzicht van de wijnaanvoer in Brugge (laatste kwart 15de eeuw)

In het boekjaar 1476-77 werd de wijnaccijns getaxeerd aan *dobbele assijze*. Dit betekent dat de aanslagvoet voor kortwijn en heetwijn 1 d gr./stoop bedroeg en voor rijnwijn 0,5 d gr./stoop. In de stadsrekening werden 3234 £ 15 s gr. (776.340 d gr.) als ontvangst geboekt.²⁴ De coëfficiënt hier van toepassing bij omrekening van de ontvangsten naar de hoeveelheid corresponderende wijn, is 0,769. Dit is de gemiddelde coëfficiënt uit de wijnaccijnsdossiers van het jaar 1483-84, die volgens dezelfde aanslagvoet werden omgeslagen. Zodoende werden er in 1476-77 in de stad Brugge in totaal 1.009.544,86 stopen ingevoerd waarvan, na aftrek van de transitwijn, 945.521,4 stopen in de stad werden geconsumeerd. Met een bevolkingscijfer van 42.000 inwoners betekent dit een gemiddeld verbruik per hoofd van 22,51 stopen of 49,07 liter.²⁵ In de overzichtstabel hieronder worden de jaren waarin dezelfde aanslagvoet van toepassing is, op een soortgelijke manier berekend.

In 1486-87 kwam er verandering. De aanslagvoet werd aangepast. Kortwijn werd belast met 1 d/stoop en de heetwijn met 2 d/stoop. Om in dit geval de omrekeningscoëfficiënt te berekenen, kan men terugvallen op enkele trimestriële accijnsdossiers.

24 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1476-77, f. 17v. In iedere stadsrekening is er een uitvoerige rubriek 'wijnassize'. Om het notenapparaat niet nodeloos zwaar te maken, zullen we de verwijzingen naar die rubrieken in dit overzicht niet meer herhalen.

25 A. JANSSENS, 'Het Brugse bevolkingsaantal', p. 32.

TABEL 6 1485-86: DECEMBER-JANUARI-FEBRUARI

	Stopen	Accijns (in penningen gr.)
Kort (1 d/stoop)	84.082,9	84.412
Heet (2 d/stoop)	27.849,92	56.012
Rijn (0,5 d/stoop)	107.982,84	43.483 ²⁶

In totaal werden er in de aangehaalde periode 219.915,66 stopen gedeclareerd, goed voor 183.907 d gr. accijns. De gemiddelde aanslagvoet komt dus uit op een coëfficiënt van 0,836.

TABEL 7 1494: MAART-APRIL-MEI

	Stopen	Accijns (in penningen gr.)
Kort (1 d/stoop)	84.410,26	84.343
Heet (2 d/stoop)	12.026,6	24.204
Rijn (0,5 d/stoop)	61.051,96	23.021,5 ²⁷

Totaal 157.488,82 stopen / accijns 131.568,5 d gr. / gemiddelde aanslagvoet 0,835

TABEL 8 1494: SEPTEMBER-OKTOBER-NOVEMBER

	Stopen	Accijns (in penningen gr.)
Kort (1 d/stoop)	63.800,5	63.821
Heet (2 d/stoop)	12.528,6	25.158
Rijn (0,5 d/stoop)	64.373	24.826 ²⁸

Totaal 140.701,5 stopen / accijns 113.805 d gr. / gemiddelde aanslagvoet 0,808

Dit levert een gemiddelde coëfficiënt van 0,826 op, waarmee de be-

26 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 240: Wijnaccijnsdossiers, register december-februari 1485-86.

27 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 240: Wijnaccijnsdossiers, register maart-mei 1494.

28 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 240: Wijnaccijnsdossiers, register september-november 1493.

rekening voor zowel het jaar 1486-87 als 1487-88, werd uitgevoerd.

In 1492-93 is men teruggekeerd naar de vroegere taxatie met kortwijn 1 d/stoop en heetwijn ook 1 d/stoop.

Het is hier het geschikte moment om het cijfer van 100 liter per hoofd, dat in Brugge in het jaar 1420 zou geconsumeerd zijn, even opnieuw te bekijken.²⁹ Die bewering dateert reeds van in de jaren vijftig van de vorige eeuw, maar blijft door de literatuur zwerfen als een soort oriëntatiepunt. Een eerste opmerking betreft het bevolkingscijfer waarmee destijds gewerkt werd, namelijk 35.000 inwoners. Ruim 15 jaar later toonde W. Prevenier aan dat er in Brugge in 1338-1340 ongeveer 42.000 inwoners waren.³⁰ We hebben zelf kunnen berekenen dat in 1477 dit aantal nog steeds nagenoeg ongewijzigd was gebleven.³¹ Men mag dus met een grote waarschijnlijkheid aannemen dat dit ook zo was voor de tussenliggende jaren 1420 en 1421. Anderzijds blijft ook de berekeningsmethode in de publicatie uit 1958, die 100 liter per hoofd als uitkomst opleverde, veeleer wazig.³² Laten we met de kennis van de hierboven aangehaalde elementen de berekening nog eens overdoen.

In de boekjaren 1420-21 en 1421-22 gebeurde de ontvangst van de wijnaccijns rechtstreeks door de stadsontvangers.³³ Zij hebben de opbrengst van hun vier trimestriële inningen in de stadsrekening ingeschreven. De aanslagvoet bedroeg toen een halve penning per stoop voor alle soorten wijn. Alleen de wijntaverniers van de Duitse Hanze hoefden op de rijnwijn slechts 8 miten te betalen.

29 J. CRAEYBECKX, *Un grand commerce*, p. 8-10.

30 W. PREVENIER, 'Bevolkingscijfers en professionele structuren van Gent en Brugge in de 14de eeuw', in: *Album Charles Verlinden*, Gent, 1975, p. 279-285.

31 A. JANSSENS, 'Het bevolkingsaantal', p. 32.

32 J. CRAEYBECKX, *Un grand commerce*, p. 9. Hij rekent voor een Brugse stoop 2,45 liter i.p.v. 2,18 liter.

33 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1420-21, f. gr. en 1421-22, f. 8r.

TABEL 9 ONTVANGSTEN VAN DE WIJNACCIJNZEN IN HET BOEKJAAR 1420-21³⁴

	Ontvangsten	Omzetting in penningen gr.
1ste trimester	622 £ 7 s 6 d	149.370
2de trimester	672 £ 8 s 5 d	161.479
3de trimester	748 £ 8 s 5 d	179.621
4de trimester	731 £ 11 s 11 d	175.583

In dat jaar werd dus in totaal 666.053 d gr. accijns geïnd. Laten we dezelfde verhouding aanhouden tussen de Hanzetaverniers en de Brugse poorters aan de ene kant, en anderzijds een gelijke hoeveelheid transitwijn zoals in het jaar 1483-84. Dit waren uiteraard geen vaste gegevens, maar hun beïnvloeding van het eindresultaat is uiteindelijk maar marginaal.³⁵

De omzet van de Hanzeaten ($666.053 \times 13,84\%$) = 92.181,73 : 0,33 = 279.338,57 stopen.

De omzet van de anderen ($666.053 \times 86,16\%$) = 573.871,26 : 0,5 = 1.147.742,5 stopen.

Er werden dus bruto 1.427.081 stopen wijn aangevoerd. Hiervan moet de transitwijn afgetrokken worden, zodat er uiteindelijk 1.363.057,6 stopen in Brugge werden verbruikt. Dit komt dus neer op 32,45 stopen of 70,74 liter per hoofd van de bevolking.

Een zelfde berekeningswijze voor het jaar 1421-22 levert het volgende resultaat. Er werden bruto 1.097.805,14 stopen aangevoerd. Daarvan bleven er 1.033.781,7 in Brugge, goed voor een verbruik van 24,61 stopen of 53,65 liter per hoofd van de bevolking.³⁶

34 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1420-21, f. 9r. en volgende.

35 Wij hebben de simulatie gemaakt waarbij de Hanzetaverniers 20 % van de totale wijnaanvoer verkocht zouden hebben. Dit betekent dat zij dan meer dan de helft van alle rijnwijn zouden gesleten hebben, wat weinig waarschijnlijk is. Zelfs dit extreme voorbeeld zorgt enkel voor een verschuiving van 2,96 %.

36 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1421-22, f. 8r. en volgende. J. CRAEYBECKX, *Un commerce*, p. 10, komt uit op 75 liter per hoofd.

TABEL 10 DE WIJNAANVOER IN BRUGGE (LAATSTE KWART VAN DE 15DE EEUW)

Jaar	Ontvangen accijs in pennin- gen groot ³⁷	Wijninvoer in Brugge (stopen)	Wijnconsump- tie in Brugge (stopen)	Wijn- consumptie in Brugge (liter/ hoofd)
1420-21	666.053	1.427.081	1.363.057,6	70,74
1421-22	512.600	1.097.805,14	1.033.781,7	53,65
1476-77	776.340	1.009.544,86	945.521,46	49,08
1477-78	657.828	854.322,07	791.409,63	41,08
1478-79	825.416	1.073.362,81	1.009.339,41	52,39
1479-80	⁻³⁸			
1480-81	1.090.552 ³⁹	1.418.143,04	1.354.119,64	70,29
1481-82	931.771	1.211.665,8	1.147.642,4	59,57
1482-83	729.903	949.158,65	885.135,25	45,94
1483-84	879.426	1.143.596,88	1.070.573,48	56,04
1484-85	1.092.152	1.420.223,67	1.356.200,27	70,39
1485-86	⁻⁴⁰			
1486-87	922.023	1.102.898,33	1.038.874,93	54,62
1487-88	684.073,5	818.269,74	754.246,34	39,66
1492-93	550.265	669.422,14	605.398,74	31,42

Voor de soms niet geringe schommelingen in de hoeveelheden wijn die Brugge bereikten, kunnen meerdere verklaringen bestaan. In eerste instantie is er natuurlijk de productie van de druiven zelf. Dit basisproduct heeft periodiek af te rekenen met misoogsten. Maar de oorzaak kan ook bij het transport hebben gelegen. Dit is mogelijk de verklaring voor prijsstijgingen die zich

37 Op basis van de bedragen opgetekend in de respectieve stadsrekeningen.

38 De inning werd verpacht.

39 De eerste maand werd verpacht. Het resultaat werd bekomen door de overige 11 maanden om te rekenen naar een volledig jaar.

40 Na het eerste trimester werd de aanslagvoet drastisch verhoogd. Daardoor is het onmogelijk om de overstap van totale ontvangsten naar hoeveelheid wijn op jaarbasis te maken.

soms tijdens de wintermaanden voordeden. Ook de oorlogssituatie zal ongetwijfeld bij momenten als een hinderende factor bij het transport meegespeeld hebben.

Consumptie van de wijn in Brugge (laatste kwart 15de eeuw)

Er bestond natuurlijk geen eenheidsprijs voor wijn. Men hield, toen zoals nu, rekening met verschillen in herkomst en kwaliteit.⁴¹ Toch lijkt het erop dat de differentiatie toen kleiner was dan vandaag de dag. Om de prijs van de wijn aan de verbruiker in detailhandel te achterhalen, is er voor de periode 1485-1493 een bron van de eerste orde beschikbaar. Voor die jaren zijn de detailkohieren van de uitgaven die de stad Brugge heeft gedaan voor presentwijn, bewaard. De stadsontvanger noteerde, dag per dag, wie wijn had gekregen, hoeveel, in welke taverne de wijn werd gehaald en de prijs die ervoor betaald werd.⁴² Het stadsbestuur kocht zijn presentwijn bij een relatief klein aantal taverniers. Opvallend daarbij is dat binnen die beperkte groep, alle taverniers van de Duitse Hanze aanwezig waren. Bij controle van de beschikbare dossiers van de wijnaaccijns konden we vaststellen dat twee van die Hanzeaten uitsluitend rijnwijn hadden ingedaan. Zodoende was het mogelijk in bepaalde registers van de presentwijnen van de stad Brugge het onderscheid te maken tussen de prijzen voor rijnwijn en die voor de andere wijnen. De rijnwijn was traditioneel iets goedkoper. Het verschil in accijns was natuurlijk een niet te onderschatten voordeel bij de prijsbepaling. De gegevens over wijnprijzen die uit andere bronnen dan de presentwijnen komen, corrigeren dan weer de (verkeerde) indruk, als zou er in Brugge slechts een drietal prijscategorieën, gekoppeld aan de grote wijnindeling, hebben bestaan.⁴³ De wijnprijs lag, objectief bekeken, zeer hoog. Dit komt in het juiste perspectief te staan, als men een vergelijking maakt met die andere populaire drank, het bier. In

41 Nieuwe wijn was duurder dan oudere wijn. BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 385: Sint-Jorisgilde, rekening 1497-98, f. 103r. *Item II stooopen oud wijns 12 gr. Item II stooopen nieuw wijns 16 gr.*

42 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 277: Registers van de presentwijnen, passim.

43 Zie Bijlage II.

1486 kostte een stoop *dobbel bier* (en dit was al duurder dan het gewone Brugse kuitbier) 1,66 d gr.⁴⁴ Op datzelfde ogenblik moest men voor de 'goedkope' rijnwijn 8 d gr. per stoop neertellen.⁴⁵ De prijschommelingen werden natuurlijk beïnvloed door het traditionele spel van vraag en aanbod.

De gevonden resultaten voor het laatste kwart van de 15de eeuw bevestigen de eerdere vermoedens door Jan Craeybeckx gepubliceerd, zij het in een enigszins afgezwakte vorm. De wijnconsumptie in Brugge was bijzonder hoog. In doorsnee lag het verbruik boven 40 liter per hoofd van de bevolking en piekte met 70 liter. Zo'n gemiddelde heeft natuurlijk zijn nut, omdat het de mogelijkheid biedt objectieve cijfers met elkaar te vergelijken. Anderzijds geeft dit soort benadering nog altijd geen uitsluitsel over wie nu eigenlijk concreet de wijndrinkers waren in Brugge.

Men kan in ieder geval met zekerheid stellen dat de doorsnee ambachtslui, zowel de meesters als de werknemers, geen geregelde wijndrinkers waren. De verklaring hiervoor is van puur financieel-economische aard. Het maximumdagloon in het bouwvak lag in de bewuste periode tussen 6 d gr./werkdag voor de werknemers en 12 d gr. voor de meesters.⁴⁶ Dit kwam voor de geschoolde ambachtsman-werknemer neer op een inkomen per kalenderdag van maximaal 3 d 21 miten en de meester verdiende dan 7 d 18 miten.⁴⁷ De prijzen voor een stoop wijn bedroegen soms meer dan het dubbele van een dagloon. De grote meerderheid van de Brugse bevolking dronk dus nooit of slechts bij heel speciale gelegenheden wijn. Ook hier dient men echter op te letten niet in de val te

44 In 1480 kostte een stoop Brugse kuit slechts 1 d/stoop. BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 385: Sint-Jorisgilde, rekening 1480-81, f. 9r.

45 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 385: Sint-Jorisgilde, rekening 1486-87, f. 35r.

46 E. SCHOLLIERS, 'Lonen te Brugge en in het Brugse Vrije (XVe-XVIIIe eeuw)', in: C. VERLINDEN, *Dokumenten voor de Geschiedenis van Prijzen en Lonen in Vlaanderen en Brabant*, Deel II A, Brugge, 1965, p. 94-95. Zie ook: J.P. SOSSON, *Les travaux public de la ville de Bruges XIVe-XVe siècles. Les matériaux. Les hommes*, S.I., 1977, p. 225-227.

47 A. JANSSENS, 'Bijdrage tot de geschiedenis van de lonen. Het jaarloon van de Brugse metselaars, 1476-1487', in: *Brugs Ommeland*, 47 (2007), p. 217.

trappen van een foutieve veralgemening. Wat te denken bijvoorbeeld van ambachtslui die, wanneer de gelegenheid zich voordeed, een officie van wijnschroder konden kopen voor het gigantische bedrag van 125 £ gr. of het equivalent van meer dan tien jaarlonen van een meester-ambachtsman bij volledige werkgelegenheid.⁴⁸ Het lijkt geen twijfel dat personen die over dergelijke kapitalen beschikten, zich waarschijnlijk ook wel nu en dan een kruik wijn konden permitteren. Toch mag men in het algemeen stellen dat de modale ambachtsman en neringdoener de financiële drempel van wijnconsumptie niet aankonden.

In de registers van de accijnsontvanger van 1483-84 staan 252 verschillende namen van personen of instellingen (kloosters bijvoorbeeld) die wijn in hun kelders ingeslagen hebben in dat jaar. De aankoop van gigantische hoeveelheden verraadt de voortverkoper, met name de wijntavernier. Er zijn evenwel ook bescheidener aankopen geregistreerd. Die relatief kleine hoeveelheden staan op naam van een veertigtal Brugse poorters, die men gemakkelijk kan identificeren als leden van de financiële bovenlaag van de stad. Een voorbeeld dat als typerend kan bestempeld worden, is dit van Willem Moreel. Willem is een bekende Bruggeling. Memling heeft tweemaal zijn portret geschilderd. Onderzoek heeft uitgewezen dat hij als grootgrondbezitter, leenhouder, bankier, verkoper van koloniale producten en politicus, een van de rijkste mannen van de stad was.⁴⁹ Hij was trouwens in het bewuste jaar 1483-84 burgemeester van schepenen en dus de eerste burger.⁵⁰ Willem heeft in dat jaar 180 stopen wijn in zijn kelder opgeslagen.⁵¹ Dit komt overeen met ongeveer 1 liter wijn per dag. Dit wijst al bij al op een zeer bescheiden wijnverbruik. Tegen een gemiddelde wijnprijs

48 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1489-90, f. 35v. *Jan Pauwels de backere koopt een scooroye jehghens de voorseide stede 125 £ ... Jacop Cruudschaert de backere coopt een scooderoye 124 £ ...*

49 A. JANSSENS, 'Willem Moreel en Hans Memling. Bijdrage tot het onderzoek naar de schilderijen van Memling in opdracht van de familie Moreel', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 140 (2003), p. 66-110.

50 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 114: Wetsvernieuwingen 1468-1501, f. 134v.

51 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 240: Wijnaccijnsdossiers, registers 1483-84.

die dat jaar met 5,5 d gr./stooop aan de lage kant was, betekende dit nog altijd een uitgave van 990 d gr. Dit was het inkomen dat een ambachtsman-werknemer in 255 kalenderdagen of ongeveer 8,5 maanden, verdiende. Men mag natuurlijk niet uit het oog verliezen dat Willem daarnaast, door zijn functie als burgemeester, nogal wat wijn dronk op stadskosten. Naast die beperkte groep rijke Bruggelingen, zijn ook de vreemdelingen, voornamelijk van Spaanse, Italiaanse of Franse origine, nadrukkelijk aanwezig in de accijnsregisters. Zij vormen 18,25 % van diegenen die wijn in hun kelder hebben ingeslagen. Dit zijn kooplui die, vanuit hun thuisland, een op wijn georiënteerde drankcultuur hadden. Zij hebben hoeveelheden aangekocht die de persoonlijke consumptie soms ver te boven gaan. Wanneer Benigne Casini 1767,2 stopen in zijn kelder opslaat, dan is het moeilijk aan te nemen dat hij die 3712 liter of, omgerekend naar de huidige maateenheden 4948 flessen, alleen of zelfs met de hulp van zijn familie heeft opgedronken. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met individuen die de wijnaankoop van een of ander collectief, bijvoorbeeld een handelsnatie, in hun eigen kelder opslaan.

De Brugse clerus genoot vrijstelling van wijnaccijs. Omdat men met dit soort consumenten nooit helemaal zeker was waar men zou uitkomen, was een plafond ingebouwd. Maar zelfs niet-tegenstaande die handicap, liet de Brugse clerus zich kennen als verbruikers van substantiële hoeveelheden wijn. Zo weten we dat het aantal kanunniken van het Sint-Donaaskapittel in die periode schommelde tussen 46 en 50.⁵² Zij kregen jaarlijks voor 17.280 stopen wijn vrijstelling van accijns. Dit komt neer op ongeveer 1 stooop (= 3 flessen) wijn per persoon, per dag.

De grootste hoeveelheden wijn werden aangekocht door wijntaverniers. De recordhouder in 1483-84 is de Hanzeaat Jan van Merle die maar liefst 92.748 stopen of ongeveer 200.000 liter heeft omgezet.

52 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1476-77, f. 18v. Zie ook stadsrekening 1467-68, f. 6r.

De wijntavernier, en zeker de Hanzeaat, moet men in die tijd veel-
eer zien als grossier dan als detailhandelaar in wijn. Zonder dat er
cijfermateriaal op tafel gelegd kan worden, zijn er toch heel wat
aanwijzingen dat een groot deel van het cliënteel de wijn niet ter
plaatse opdronk, maar deze integendeel in de taverne kwam afha-
len om elders te verbruiken.

Wijn was een luxeproduct en werd dan ook frequent als ge-
schenkartikel gebruikt. Telkens als een lid van de hertogelijke fa-
milie in de stad aankwam, bedacht het stadsbestuur hem of haar
met een hoeveelheid wijn.⁵³ Toen Maximiliaan, als triomfator na
de eerste opstand, op 22 juni 1485 de stad opnieuw binnenkwam,
ontving hij van het stadsbestuur als welkomstgeschenk een kwart-
teel wijn of ongeveer 98 stopen.⁵⁴ De vorsten hadden trouwens de
gewoonte om tijdens de omzwervingen door hun erflanden, een
voorraad wijn mee te nemen.⁵⁵ Maar ook mindere goden werden
op wijn getrakteerd. De schepenen lieten traditioneel een hoe-
veelheid wijn naar de herberg brengen, waar de deelnemers aan
het steekspel van de Witte Beer uit Rijsel logeerden.⁵⁶ Omgekeerd
kreeg de forestier, die de Brugse sporteer was gaan verdedigen op
het steekspel van Rijsel, op zijn beurt van het stadsbestuur een
screve wijn ter waarde van 3 £ gr.⁵⁷ Dergelijke voorbeelden, waar-
bij wijn als een acceptabel geschenk werd beschouwd, zijn legio.
Schuttersgilden organiseerden schietwedstrijden met wijn als in-
zet.⁵⁸ Spreekt men trouwens ook niet van het geven van 'pots-de-

53 Enkele voorbeelden: BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1481-82, f. 154v. en Stadsrekening 1482-83, f. 167r.

54 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1484-85, f. 163r. *Item 22 in wedemaend betaelt Jan vanden Pitte in Ypre ter causen van een quarteel rood wijns jeghen hem ghecocht inhoudende 6 zesters, coste 2 £ 8 s gr. Welc wijn ... ghepresenteert was onzen ghenadighen heere den hertoghe van Oostrijck te zijnder blijde incomste binnen deser stede van Brugghe ...*

55 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1480-81, f. 181v. ... *van deser jeghenwoordigher jaerschare van metter crane up ende neder ghedaen thebbene 76 sticken wijns toebehoorende onzer harde gheduchter vrouwe ende prinsesse...* Zie ook de uitgavepost met gelijkaardige strekking in de Stadsrekening 1476-77, f. 138v.

56 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1478-79, f. 169v.

57 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1482-83, f. 158v.

58 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 385: Sint-Jorisgilde, rekening 1480-81, f. 10r.

vin', hoewel daar in de loop van de tijd wel een pejoratieve klank aan vast is komen te zitten?⁵⁹

Het stadsbestuur was zonder de minste twijfel de grootste wijnverbruiker van allemaal. De aanhef in de registers van de presentwijnen van de stad Brugge is niet mis te verstaan:⁶⁰ *Huutgheven van presentwine. Te wetene dat . . . ghepresentert hebben gheweist diversschen princen ende heeren van ons gheduchts heere bloede ende vande ordene, prelaten ende lieden van state commen wesende hier binnen dese stede van Brugghe. Item den ghecommitteerden van mijns vorseide gheduchts heeren lande ende stede commen zijnde hier binder vorseide stede ten diversschen stonden ende vergaderinghe. . .*

Dit zijn diegenen die bij hun aankomst door het stadsbestuur werden gefêteerd met wijn. Tijdens hun verblijf in Brugge bleven zij waarschijnlijk wel verder wijn drinken.

In de moderne demografie maakt men onderscheid tussen de wettelijke en de werkelijke bevolking van, bijvoorbeeld, een stad. Een dergelijke differentiatie kan men met het beschikbare bronnenmateriaal voor de middeleeuwen niet maken. Maar dit neemt natuurlijk niet weg dat dit onderscheid ook toen wel degelijk bestond. Vooral in een stad als Brugge, een handelsmetropool, moet de groep die tijdelijk in de stad verbleef en dus geen deel uitmaakte van de wettelijke bevolking, substantieel geweest zijn. Men mag aannemen dat heel wat onder hen geregeld wijn dronken. De frequente aanwezigheid van de vorst zorgde er bovendien voor dat de vaste groep edelen die samen met hun gevolg tot de hofhouding behoorden, eveneens in de stad verbleven. Om nog maar te zwijgen over het niet nader te ramen aantal fortuinzoekers die traditioneel in de coulissen van zo'n vorstelijk hof opereerden en

59 Zie bijvoorbeeld A. DERVILLE, 'Les pots-de-vin dans le dernier tiers du XVe siècle (d'après les comptes de Lille et de Saint-Omer)', in: W.P. BLOCKMANS (red.), *Le privilège général et les privilèges régionaux de Marie de Bourgogne pour les Pays-Bas 1477* (Themanummer *Standen en Landen*, 80), Kortrijk-Heule, 1985, 449-471.

60 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 277: Presentwijnen van de stad Brugge, 1485-86.

de gebruiken ervan overnamen. Zo'n hofhouding lokte niet alleen hovelingen en parasieten, maar ook personen die van de vorst een of andere bestuursbeslissing verwachtten. De afgevaardigden van de Staten en de Leden van Vlaanderen hielden daarom soms zitting in Brugge en ontvingen bij hun aankomst van stadswege presentwijn.⁶¹ De wijn die ze daarna tijdens hun verdere verblijf in de stad opdrongen, moesten ze zelf in de taverne kopen.

Het behoorde eveneens tot 'de costume' dat het stadsbestuur op bepaalde feestdagen de lokale adel en het voltallige stadspersoneel op wijn trakteerde.⁶² Dit was onder meer het geval op kerstavond, het feest van Driekoningen en Pasen. Wij zien dan beelden opdoemen van een soort moderne receptie, met kelners die gevulde wijnglazen ronddragen, en waar de aanwezigen kunnen drinken *à volonté*. Zo was het zeker niet. De hoeveelheid wijn die ieder kreeg, was strikt gekoppeld aan zijn maatschappelijke positie en/of functie. Voor de lokale adel waren er 4 kannen of 8 stopen per persoon. Dit is ongeveer 20 liter wijn. De burgemeesters, de baljuw en de schout hadden ieder recht op 4 stopen. En dan zakte men verder af, over de schepenen met elk 2 stopen, tot helemaal beneden de ladder, de meesters-werklieden in stadsdienst. Die laatsten moesten tevreden zijn met een vierde van een stoop. Het is ondenkbaar dat die hoeveelheden wijn (zeker bij de adel en het stadsbestuur) ter plaatse werden opgedronken.

De stad was trouwens een veel grotere verbruiker van wijn dan zelfs de registers van de presentwijnen laten uitschijnen. In iedere stadsrekening zijn behoorlijk wat uitgaveposten opgenomen met onkosten voor wijnverbruik, die men niet bij de presentwijnen terugvindt. Neem maar de vele feestmaaltijden die het stadsbestuur

61 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1483-84, f. 160v. *Item betaelt Pieter Ratgheer castelein vanden scepenhuse ter causen binder maent van oktober van wijn, brode ende frute daer de gedeputeiren vanden Drien Leden te vele diverssche stonden vergadert waren 2 £ 11 s 9 d*; Stadsrekening 1484-85, f. 152r. *Item betaelt Pieter Ratgheer den castelein vanden scepenhuse van costen bij hem verleyt inde Nieuwcamere der de ghedeputeirde vanden Drien Leden vergadert waeren ten diversschen stonden van wijn, broodt, fruit ende anders 19 s 6 d.*

62 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 277: Presentwijnen van de stad Brugge, passim.

voor grotere gezelschappen organiseerde, zoals vreemde ambassades, de vorst en zijn hovelingen, het jaarlijks terugkerende banket in de nasleep van het steekspel van de Witte Beer enzovoort.⁶³ Op zittingen en vergaderingen van de schepenen werd wijn geschonken.⁶⁴ Priesters die in het steen aanwezig waren bij de ondervraging van gevangenen, kregen een maaltijd met wijn.⁶⁵ En zo zijn er nog tal van andere voorbeelden. Het stadsbestuur had trouwens speciaal voor dit soort situaties tinnen kannen laten vervaardigen om de wijn uit de tavernen op te halen.⁶⁶

Wijn was eveneens een vaste waarde, zij het in beperkte mate, op de feestmaaltijden van allerlei broederschappen en gilden. En hier speelt, wat men wel eens het ‘verpulveringseffect’ noemt. Er werd niet bijzonder veel wijn per maaltijd geschonken, maar er waren wel zeer veel broederschappen en gilden. De bewaarde archivalia die ons inlichten over dit soort feesten, zijn veeleer schaars in aantal, maar als men bedenkt hoeveel van dergelijke verenigingen in het middeleeuwse Brugge bestonden, dan is het moeilijk aan te nemen dat alleen die waarvan bij toeval het archief bewaard werd, zouden gefeest hebben met wijn. Op die manier kwam de mo-

- 63 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1480-81, f. 162v. *Item 16 in decembre betaelt ter causen van eenen heerliken ende costeliken banckette ghegeven boven inden grooten zale vanden scepenhuse onzen harde gheduchten heere ende vrouwe, daer dambassade vanden coninc van Inghelande, dambassade vanden hertoghe van Bretagne ende vele andere groote heeren ende vrouwen waren. Voord daer de ghedeputeirde vanden Leden slands van Vlaendren, bailliu, scoutheeten, burchmeesters, scepenen, raden, ghecommiteerden ende notabelen vergadert waren 63 £ 7 s 11 d.*
- 64 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1483-84, f. 163r. *Item betaelt Pieter Ratgheer casteleyn vanden scepenhuse van costen bij hem verleyt in scepene camere van wijn, brood ende frute binder maend van decembre...* Dit is maar één van de zeer vele gelijkaardige uitgavenposten in iedere stadsrekening.
- 65 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1485-86, f. 169v. Zie ook Stadsrekening 1482-83, f. 155v. *Item betaelt Loy de Coster slutere ende bouchoudere ten steene van zekere costen bij hem verleyt aldaer buerchmeesters ende scepenen waren binder tijd dat 6 vrouwenpersoonen daer ghevanghen van cryeme gheexamineirt waren, van wijn, brood ende frute 3 s 8 d gr. Item van broode ende 3 stoopen wijns aldaer ghehaelt voor 6 priesters die ten steene waeren snachts als tsanderdaechs justitie vanden zelven vrouwen ghedaen was 2 s 4 d.*
- 66 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1480-81, f. 160v. *Item betaelt Jan de Brune den theninpotghietere ter causen van twee thenin kannen elc van 4 stoop ende een kanne van twee stoop...*

dale Bruggeling dan toch nog in contact met wijn, zij het meestal slechts een enkele keer per jaar.⁶⁷

Na de vijandelijkheden met Maximiliaan (1488-1492) bleef het merendeel van die gedoodverfde wijndrinkers uit de stad weg. Na zeer lang aandringen en het smeren met 200 £ gr. voor de tussenkomst van de graaf van Nassau, de heer van Beveren en andere hovelingen, ging Filips de Schone in maart 1497 eindelijk nog eens in op de uitnodiging om de stad te bezoeken.⁶⁸ Maar dit was niet het verhoopte begin van een frequentere aanwezigheid in zijn geboortestad. De vorsten kwamen niet meer naar Brugge. Natuurlijk verhuisde heel hun entourage mee. De kooplui vertrokken uit de stad. De kern van wijndrinkers was weg. Dit was geen geleidelijke afkalving, maar iets wat zich in enkele jaren tijd voltrok.

Dat de (relatief weinige) individuen die toen in Brugge wijn dronken dit soms met grote hoeveelheden deden, kan uit het beschikbare cijfermateriaal afgeleid worden. Er zijn ook enkele concrete voorbeelden om dit te ondersteunen.

Tijdens de periode van zijn gevangenschap (februari - mei 1488) kreeg Maximiliaan van Oostenrijk vanwege de stad Brugge dagelijks 16 kannen wijn aangeboden. Zelfs als men rekening houdt met zijn (zeer beperkte) hofhouding, dan betekent dit toch nog altijd een dagelijks verbruik van 90 flessen wijn, en dit dag in dag uit, gedurende meer dan drie volle maanden.⁶⁹ En wat te denken van de beruchte Pieter Lanchals, die door een Brugse rechtbank werd veroordeeld, omdat hij weigerde zijn wijnaccijns over het

67 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 385; Sint-Jorisgilde, rekeningen, passim; BRUGGE, *Rijksarchief*, Oud Archief, Kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge, Reeks 1531; Broederschap van OLV van Sneeuw, rekeningen 1467-1499. Zie ook P. VAN ZEIR, 'Breugheliaanse gildemalen. De Brugse Sint-Joosgilde viert 1450-1501', in: *Biekorf*, 62 (1961), p. 309-314.

68 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1496-97, f. 120v. *Ute dien dat de comste van onsen gheduchten heere ende prinche hier binnen der stede van Brugghe over langhen tijt zeere begheert gheweist es ...*

69 R. WELLENS, 'La révolte brugeoise de 1488', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 102 (1965), p. 31.

jaar 1481-82 te betalen? In dat jaar had hij 2172 stopen ingedaan.⁷⁰ Dit komt overeen met ongeveer 4734 liter. Pieter verbruikte dus gemiddeld 13 stopen of ongeveer 28 liter wijn per dag. Die weliswaar beperkte voorbeelden, leveren toch een aanwijzing dat het wijnverbruik soms hallucinante vormen moet aangenomen hebben.

BESLUIT

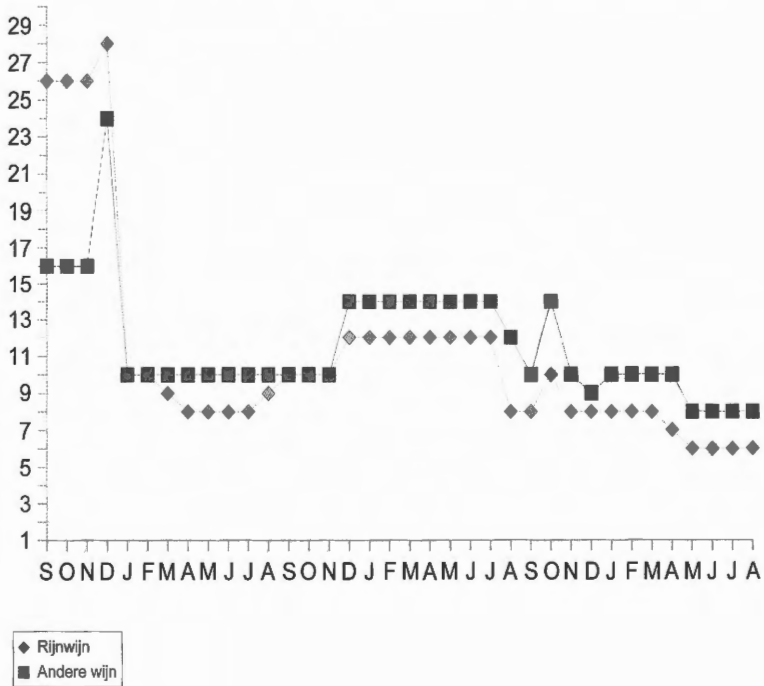
Het beschikbare bronnenmateriaal laat toe, voor de periode 1 september 1483 tot de laatste augustus 1484, ondubbelzinnig de hoeveelheid wijn die in Brugge verbruikt werd, vast te stellen. Tijdens het laatste kwart van de 15de eeuw lag het jaarlijkse wijnverbruik in de stad hoger dan 40 liter per hoofd van de bevolking en piekte zelfs op 70 liter. De wijnprijzen waren niet min en daarom lag ge-regelde wijnconsumptie financieel buiten het bereik van een groot deel van de Brugse bevolking. Voor de meeste van hen bleef wijn een luxeproduct dat een enkele keer als geschenk of bij een feestmaaltijd kon geproefd worden. Naast het stadsbestuur zelf, waren de belangrijkste wijnverbruikers meestal personen die vreemd waren aan de stad. Zij kwamen af op de aantrekkingskracht die tijdens het laatste kwart van de 15de eeuw nog altijd van Brugge, als handelsmetropool en verblijfplaats van de vorsten, uitging. Dit verklaart ook het eerder kleine percentage (ongeveer 6 %) van de totale wijnaanvoer naar Brugge, die in transit naar de 'smalle' steden en de rest van het Brugse Vrije ging. De grote wijnverbruikers, zoals hierboven geschetst werd, waren daar immers niet aanwezig. Het vertrek van de vorsten en de kooplui uit de stad na de tweede opstand tegen Maximiliaan (1488-1492), zorgde op termijn voor een belangrijke inkrimping van de aanvoer van wijn.

70 BRUGGE, *Stadsarchief*, Oud Archief, Reeks 120: Stadsrekening 1483-84, f. 46r.-v.

BIJLAGE I

GRAFIEK 1 PRIJS VAN PRESENTWIJNEN IN PENNINGEN GROOT PER STOOP,
SEPTEMBER 1490-AUGUSTUS 1493

BIJLAGE II

TABEL 11 PRIJS VAN DE WIJN IN DE BRUGSE TAVERNEN IN PENNINGEN GROOT PER STOOP, 1476-1499

Jaar	Prijs/ stoop	Soort wijn	Datum	Bron
1476-77	5 d 8 miten	Rijnwijn	5/4/1477	Stadsrekening f. 129r.
1477-78	3 d 16 miten			Stadsrekening f. 142v.
1478-79	5 d 8 miten			Stadsrekening f. 168v.
	5 d 8 miten	Rijnwijn	1/9/1479	Stadsrekening f. 179v.
	6 d	Paillette		Rekening Sint-Joris f. 231r.
	6 d			Rekening Sint-Joris f. 231r.
	7 d (2x)			Rekening Sint-Joris f. 231r.
1479-80	5 d 3 miten			Stadsrekening f. 154v.
	6 d (2x)			Rekening Sint-Joris f. 239r/241r.
	6 d (2x)	Rijnwijn		Rekening Sint-Joris f. 241r/250r.
	6 d	Rode wijn		Rekening Sint-Joris f. 241r.
	7 d	Beaune		Rekening Sint-Joris f. 241r.
1480-81	6 d	Rijnwijn	16/12/1480	Rekening Sint-Joris f. 251v.
	5 d	Rijnwijn	16/12/1480	Rekening Sint-Joris f. 251v.
	6 d	Rode wijn	16/12/1480	Rekening Sint-Joris f. 251v.
	7 d	Oude rijnwijn	16/12/1480	Rekening Sint-Joris f. 251v.
	5 d 12 miten			Stadsrekening f. 161v.
	6 d 8 miten		10/12/1480	Stadsrekening f. 162r.
	5 d	Witte wijn		Rekening Sint-Joris f. 9r.
	5 d			Rekening Sint-Joris f. 9r.
	6 d (2x)			Rekening Sint-Joris f. 14r. en 14v.
1481-82	8 d			Stadsrekening f. 154v.
	8 d	Rijnwijn		Stadsrekening f. 155r.
1482-83	8,5 d			Stadsrekening f. 167r.

1483-84	5,5 d			Stadsrekening f. 168r.
1485-86	6 d			Stadsrekening f. 163r.
1485-86	8 d			Stadsrekening f. 178v.
1486-87	9 d			Stadsrekening f. 168v.
	8 d	Rijnwijn		Rekening Sint-Joris f. 26r.
	8 d	Rode wijn		Rekening Sint-Joris f. 26r.
	8 d (2x)			Rekening Sint-Joris f. 26v. en 32r.
	10 d		6/1/1487	Rekening Sint-Joris f. 32r.
	8 d		6/1/1487	Rekening Sint-Joris f. 32v.
	9 d	Witte wijn	12/4/1487	Rekening Sint-Joris f. 27r.
	9 d	Rode wijn	12/4/1487	Rekening Sint-Joris f. 27r.
1487-1/3/88	10 d	Rijnwijn	1/12/1487	Stadsrekening f. 125r.
1487-88	17 d			Rekening Sint-Joris f. 41r.
1/3-1/9/1488	12 d	Orleans		Stadsrekening f. 142v.
	12 d	Witte wijn Bayonne		Stadsrekening f. 142v.
	13 d		3/4/1488	Rekening Sint-Joris f. 43v.
1/9-31/12/90	9 d	Rijnwijn		Stadsrekening f. 63v.
1491-92	12 d		25/12/1491	Rekening Sint-Joris f. 60r.
	10 d		19/4/1492	Rekening Sint-Joris f. 60r.
	9 d	Rijnwijn		Rekening Sint-Joris f. 72r.
	8 d	Rode wijn		Rekening Sint-Joris f. 72r.
	9 d			Rekening Sint-Joris f. 72r.
	6 d		1492	Rekening Sint-Joris f. 73r.
1492-93	8 d			Stadsrekening f. 176r.
	6 d			Rekening Sint-Joris f. 79r.
	5 d			Rekening Sint-Joris f. 79r.

1496-97	6 d	Rode wijn	na 22/5/96	Rekening Sint-Joris f. 91v.
	4 d	Witte wijn	na 22/5/96	Rekening Sint-Joris f. 91v.
	5 d	Paillette	na 22/5/96	Rekening Sint-Joris f. 91v.
	7 d (2x)	Rijnwijn	na 22/5/96	Rekening Sint-Joris f. 91v.
	7 d			Rekening Sint-Joris f. 92v.
	6 d			Rekening Sint-Joris f. 94v.
	6 d	Rijnwijn		Rekening Sint-Joris f. 95v.
	4 d	Paillette en Gar- schoenje		Rekening Sint-Joris f. 95v.
	7 d	Beane		Rekening Sint-Joris f. 95v.
	8 d	Beane		Rekening Sint-Joris f. 97r.
	6 d	Rijnwijn		Rekening Sint-Joris f. 97r.
1497-98	6 d	Oude wijn		Rekening Sint-Joris f. 103r
	8 d	Nieuwe wijn		Rekening Sint-Joris f. 103r.
	5 d	Rode wijn		Rekening Sint-Joris f. 103r.
1498-99	8 d	Rijnwijn	25/12/98	Rekening Sint-Joris f. 136r.
	6 d	Rode wijn		Rekening Sint-Joris f. 136r.
	7 d			Rekening Sint-Joris f. 143v.
	6 d			Rekening Sint-Joris f. 143v.
	5 d			Rekening Sint-Joris f. 145r.
	5 d	Auseroos		Rekening Sint-Joris f. 145r.
	8 d	Beane		Rekening Sint-Joris f. 145r.